

»Fides et ratio« – konsekvencije za filozofiju o Bogu

Nikola STANKOVIĆ

Sažetak

Autor istražuje encikliku Fides et ratio pod vidikom konsekvencija za filozofiju o Bogu. On drži da se enciklika otvara čitavom rasponu ljudskog iskustva te pokušava tematizirati relevantna polazišta misaonog uspona prema Bogu. Enciklika je pod nekim vidicima, istina, ostala nedorečena, ali zato jako bodri filozofe na odgovoran rad oko istraživanja temelja ljudskog dostojanstva i posebnosti.

1. Temeljni stavovi u enciklici relevantni za filozofiju o Bogu

Kad se povlače konsekvencije iz ili od jedne stvari za drugu ili prema drugoj, mora barem jedna od njih biti donekle poznata, inače nema svođenja nepoznatog na poznato već samo zadržavanje u neodređenosti – upravo tolikoj koliko su nam te same stvari kao i njihov odnos jedne prema drugoj nepoznate, a obje u suodnosu promatrane u širem kontekstu do konteksta svih konteksta, to jest do sveobuhvatnoga.

Izrekavši to, mogli bismo biti optuženi za unaprijednu uvjerenost o spoznatljivosti cjelokupne zbilje te o našoj mogućnosti da se izjasnimo, iako nam je o njoj puno toga nepoznato, a bez sigurnosti da će se ograničenje i negacija ikada dokinuti. Bilo kako bilo, ljudi se i o tome nekako sporazumijevaju barem niječući jedni drugima istinitost stajališta, znajući istodobno o čemu je riječ.

Pritom se gdjekad izričito pozivaju, a uvijek oslanjaju na neku implicitnu, ali netematiziranu i neizrečenu spoznaju, uvid ili pak na njemu temeljeno »neupitno« uvjerenje. Tako dolazi na to da se ljudi jednostavno ne mogu otrgnuti od bezuvjetnog zahtjeva da su njihove izjave obvezatne prema istini, pa čak ni onda kad doživljaj toga zahtjeva izričito niječu. Nijekanje, naime, nikako ne može dokinuti svoj uvjet mogućnosti. I nijekanje i potvrđivanje imaju svoju mjeru prema kojoj se uopće mogu prepoznati kao jedno ili drugo.

Kamo god čovjek poletio, pravac mu je leta podvrgnut prosudbi vodi li prema cilju ili ne vodi. Bilo da se ustanovi da vodi ili da ne vodi, istina opet dolazi na svoje. Čak i onda kada smo u zabludi i imamo privid istine, pokušavamo dokazati da se stvari odnose upravo tako kako smo ih poredali. Iz toga slijedi da o namjernom neistinitom govoru ne treba gubiti riječi, jer onaj koji tako govori, za to zna, zna, dakle, da se istina bezuvjetno razlikuje od njegova govora.

Enciklika *Vjera i razum* ima izrečeno stajalište o temeljnoj čovjekovoj usmjerenosti prema istini. Izražava se uvjerenje da već samo njegovo pitanje po naravi teži za odgovorom. Kad nijedno pitanje ne bi bilo odgovorivo, ne bi se nijedno moglo ni postaviti. Tako odgovorivost nekih pitanja razotkriva strukturu zbilje i govora o njoj. Bilo da su neka postavljena pitanja odgovoriva ili neodgovoriva, ne mogu izbjeći bezuvjetnu obveznost prema istini da ih se proglasi takvima ili onakvima.

Osim toga, pitanjem se čovjek otvara većoj spoznaji od dosadašnje. Njegov upit jednostavno želi upiti odgovor za koji se unaprijed zna da ne može biti bilo što i bilo kakav.

Zato se tu mora postaviti i pitanje o različitim znanjima od jednostavnog utvrđivanja činjeničnog stanja. Jer, jedino se na temelju nekog znanja rađa pitanje. Ono mora imati svoje uporište. Tek se na temelju nečega ono i može postaviti. Ono odnekud polazi i nekamo smjera. Ne ide u potpuni mrak niti iskače iz ništavila. Već je samo pitanje, dakle, bitkovno (ili barem bičevito). Naravno, za bitak se ne smije reći ni kojeg je roda ni koje vrste, jer se bitak ne zatvara ni u što, zapravo on je u svemu i nad svime i posve on sam.

Da čovjek, dakle, nema nade da će mu se na-dati veća spoznaja, ne bi »protezao« svoje propitivanje u neistraženo. Ono bi za njega jednostavno bilo nepostojeće kao što je i sam za se nepostojeći dok se s nečim ne susretne. A spoznati se može, dakle, samo ono što se pokaže kao nekako jestvujuće, a ne ono što je posve ništvujuće.

Imajući već neku spoznaju, barem pri neposrednom susretu sa sobom u odnosu na nešto, razum to nešto spoznaje kao biće i u njemu čita njegove temeljne određenosti koje odmah razumijeva kao vrijedeće za svako postojeće pa i za svoj tubitak o kom se spoznaja posreduje nečim drugim da bi on mogao biti pri sebi. Otuda i sposobnost za istinsku i univerzalnu spoznaju o kojoj govori Enciklika. Čovjek spoznaje sebe zajedno s nečim.

Pročitavši tako barem jedno biće, čovjek je odmah načelno otvoren za sva ostala te je istodobno osposobljen da im obrati pozornost da bi ih bolje upoznao u njihovim posebnostima. Dalji posao je uvježbavanje u egzistenciju, u promatranje njezine strukture i znakovitosti, skritosti i okritosti. Posao je to čuđenja koje još nikada nije dočučeno, a i zgražanja koje još nikad nije posvema prevladano.

Bez zgražanja bi načelno mogao opstati čovjek, ali bez čuđenja ne bi nikako. Čuđenjem on participira na punini koja mu se očituje na ograničen način.

Zato se može nazvati misaonim barbarima sve one koji su težeći dokinuti čudo, napravili puno nereda da bi potom mogli uskliknuti: Mi smo ga ubili, mrtav je! A time zapravo nisu ubili čudo nego proizveli novo, ali ne više čudo nego čudovište koje se usprotivi svom izvorištu, te se tako osudi na smrt ne znajući više što je smrt, a što život. Nakon toga bilo je jednostavno proglasiti živo mrtvim, a mrtvo živim. To je, naravno, bio jednostavan pothvat s veoma velikim posljedicama. A nije moralo tako biti.

Kad se čovjek jednom spoznao, uputio se u bitak bića, tuđega i svoga, udjelotvoren je kao spoznavatelj svega spoznatljivoga. A budući da se ta njegova mogućnost ostvarila u susretu s bićem, dobio je, dakle, dvostruki odnos: prema drugom i prema sebi, to jest, svijest i sebesvijest, spoznaju i sebespoznaju. Usporedivši ono drugo sa sobom i sebe s onim drugim, čudeći se, uvjerio se u istost, ali i razliku između sebe i onoga drugoga te već tako pokrenuo promišljajuće promatranje, zamjećivanje, ispitivanje, zaključivanje te proces trajnog napretka.

Tu se dogodila ona temeljna revolucija u ljudskoj spoznaji i u odnosu prema sebi i okolini. Nije dakle Kantova revolucija iz Kritike čistog uma prvotna i odlučujuća. Prema njemu ta je nastala kad su ljudi shvatili da trokutu pripadaju tri kuta, zamišljenom zamišljena, a stvarnomu stvara ili da u prirodnim znanostima priroda samo ono mora odgovarati što je pitamo i da od nje dobivamo kao odgovor upravo ono što smo u nju stavili. No, bez iskustva ne bismo, valjda, uopće znali što bismo od nje natrag mogli dobiti.

Svjetlo bitka je, ipak, moralo prije sinuti negoli svjetlo geometrijskih ili fizičkih zakonitosti, ili se barem one nisu mogle pojaviti bez njega. Ne mora se, naravno, raditi o vremenskom prije. Može to biti i istodobno, ali je spoznaja bitka primarnija od spoznaje fizičkih zakonitosti, pa čak i od mnoštva apriorija. Zato je znanost o njemu prva znanost, a ne geometrija ili fizika.

Povijesno gledano, dokoni egipatski svećenici prije su izmislili geometriju negoli grčki filozofi sustavnu filozofiju, ali to nikako ne znači da bi oni Egipćani išta izmislili da im nije zbilja prije otvorila svoja vrata i pokazala im svoje draži kojima su se u dokolici čudili i tako »unesrećili« mnoge čak i iznašavši matematiku.

Zato opet, povijesno gledano, autentičnost ljudskog života kroz povijest može se i mjeriti, prema tome, koje su spoznaje ljudi držali iskonskijima i kojima su više posvećivali pozornosti. Bi li i danas Heraklit ustvrdio da je bolji jedan koji razumije logos nego deset tisuća onih koji se, i nakon što su o njemu slušali, vladaju tako kao da o njemu nikad nisu ništa čuli. Enciklika ustanovljuje da fragmentarnost, parcijalnost i rastrganost ljudskoga znanja u modernom filozofskom i znanstvenom pristupu onesposobljuje današnjeg čovjeka da se vine od fenomena do fundamenta, od stvorova do Stvoritelja, od bića do bitka, od iskustva do njegove dubine, od nagona do cilja iskonske težnje, od zla do smisla, od patnje do spasenja, od znanosti do mudrosti, od fizike do metafizike, od uvjetnog do bezuvjetnog, od granice i ograničenog do prekograničnog ili transcendentnog i beskrajnog, od relativnog do apsolutnog... Enciklika želi pridignuti i uspraviti modernog čovjeka, ohrabriti ga i reći mu da knjige napisane poput ove enciklike, s mnoštvom detalja i slika uopće nisu najbolje, nego da ona najbolja ostvarenja ljudskog duha tek valja napisati. Današnje vrijeme je kao izbombardirani grad u kom nije ostalo ni kamena na kamenu, a ipak na tom mjestu moraju ljudi živjeti i graditi svoju nastambu.

Kad to filozofi izgrade, doći će monsignori (predstavnici crkvene zajednice), valjda oboružani »immanentnom filozofijom«, da vide je li grad prikladan da se u njemu smjesti najveća od svih tajna, utjelovljeni Bog. Ne nađu li nastambu dostojnom, to jest, otvorenih portala, odbacit će je u otuđeni svijet koji sam nije nadskočio svoje granice.

Neka se teolozi bave tim problemom, ako ga uopće uvide, jer papa sa žaljenjem konstatira da su se oni u pokoncilsko vrijeme dobrano otuđili filozofiji.

2. Problematika spoznaje Boga

Kad se govori o filozofiji o Bogu, zanimljivo je da su kršćanski filozofi radije polazili od izvanjskog svijeta te onda primjenjivali metafizičko načelo uzročnosti želeći tako dokazati da postoji svijetu transcendentno i osobno biće kojega svi nazivaju Bogom. Tipičan primjer za to su dokazi sv. Tome, bilo formulacija iz *Sth I*, 2.3, bilo ona iz *Scg I*, 13. To su svoje stajalište potkrepljivali i bogonadahnutim tekstovima napose iz poslanice Rim 1,20.

Enciklika *Fides et ratio* također obilno koristi tekstove iz Biblije koji upućuju na Božja stvorenja od kojih bi se ljudski duh imao uzdignuti do Stvoritelja. Tu se zapravo preporučuje onaj utabani put kojim se u tradiciji dokazi najčešće išli. Drugi su uglavnom bili osuđivani ili su bili pod sumnjom da lako odvedu u zabludu subjektivizma, panteizma, deizma i relativizma.

Enciklika, potaknuta modernom antropologijom, ne zaboravlja na ono stjecište sve ljudske spoznaje i znanja (br. 6) i neku naravnu pra-mudrost koja se pokušava izreći u čisto filozofskim oblicima (br. 4) te ishodišnu točku bezuvjetne vrijednosti koja ne bi dopustila da se odluta u neke relativističke, agnosticističke, skepticističke ili nihilističke struje u kojima se pluralnost misli svodi na jednakovrijednost svih misaonih pozicija, a time se sve onda reducira na mnijenja koja, naravno, nisu bezuvjetno obvezatna, upravo zato što su samo mnijenja. Iz njih, pak, slijedi indiferentizam jer se čovjek našao između protuslovnih naučavanja koja jednako pretendiraju na istinu kao što se jednako i međusobno obeskrjepljuju. Bilo da je to borba evidencija ili nekakvih regionalnih i relativnih ontologija, mnijenja i pričina, rezultat je isti.

Kao primjer navode se egzistencijalistički, hermeneutički i lingvistički pokušaji i pogledi skloni ne postavljati pitanja koja ne mogu odgovoriti po unaprijed točno određenim pravilima pretendiranja na istinitost. Među takva pitanja svrstavaju se napose radikalna pitanja o životu, osobi, društvu, bitku i Bogu (usp. br. 5). Budući da je među tim pitanjima ono o Bogu najzahtjevnije, a cilj mu je od sjetilnog iskustva najudaljeniji, ono u analitičko-pozitivističkom smislu ispada i najbesmislenije.

Ističući potrebu metafizičke spoznaje enciklika pokušava rehabilitirati njezinu sposobnost da dokuči takve istine koje se tiču svega biće, cjeline pa i najčasnijeg roda (to timiotaton genos, *Met. E* 1; 1026a 21 i 19), kako predmeta aristotelovske prve filozofije, tako i uzorne Tomine težnje pokazati ne-suprot-

stavljenoj pojma Boga, stečenog naravnim ljudskim spoznajnim sposobnostima, Bogu objave.

No prije eventualnog nabiranja zadaća filozofije o Bogu valja naglasiti inzistiranje na već spomenutom polazištu od kojeg se filozofija ne smije otrgnuti te otplutati (odlutati) u nekakve parcijalnosti ili regionalnosti koje se više ničim ne bi moglo držati zajedno kao pripadajuće govoru o istoj zbilji, utemeljenom na istim načelima, valjda shvaćenim analogno, a da bi ta načela bila crpljena iz neposredno–posrednog uvida u zbilju.

Enciklika upozoruje na veliku zadaću filozofskog promišljanja da još jednom upravi svoju pozornost na činjenicu koja se imenuje korijenom filozofije ili implicitnom filozofijom, a ona bi se sastojala, čini se, od dva čimbenika. Jedan je svijest o, već spomenutim, osnovnim načelima, barem u nejasnom i neizreflektiranom obliku (br. 4). To su ona načela prema kojima čovjek misli. Drugim riječima tko ih poštuje, ispravno misli, a to znači da primjenjujući ih ispravno po njima razotkriva zbilju.

Enciklika, valjda, pretpostavlja da je nemoguće da ta načela proizlaze iz neke subjektivne omamljenosti jer bi i samo pitanje o njoj opet pretpostavljalo njihovu objektivnu primjenjivost i vrijednost. Za Aristotela su ta prva načela i uzroci zapravo najspoznatljiviji (Met 982 b 2), a zajedničko im je da budu ono prvo odakle štogod ili jest ili nastaje ili se spoznaje (Met 1013 a 17). To su ona načela po kojima se čovjek u svom mišljenju ravna i prije svake refleksije tj. prema njima misli, a enciklika navodi primjer: Princip nekontradikcije, finaliteta, kauzaliteta kao i shvaćanje osobe kao slobodnog i razumnog subjekta i njezine sposobnosti spoznati Boga, istinu i dobro. Misli se također i na temeljne moralne zakone koji su »općenito rasprostranjeni«.

Druge sastavnice takozvane implicitne filozofije sadržaji su neovisni o pojedinim misaonim pravcima, a mogu se razumjeti kao dio duhovne baštine čovječanstva (»ein geistiges Erbe der Menschheit«). To je zapravo pozitivni sadržaj one pramudrosti u svakog naroda. To zajedničko svim ljudima, moralo bi biti kao jedna usporednica svakoj filozofiji kako teoretskoj, tako i praktičnoj, kako na logičkom i metafizičkom tako i na deontološkom planu.

3. Zadaća filozofije o Bogu

Prema rečenom, sama se od sebe nameće zadaća filozofiji o Bogu. Radi se, naravno, o očekivanju enciklike, jer ona ne može filozofiji ništa nametnuti. Više puta je istaknuta autonomija filozofije i njezinih postupaka prema vlastitim zakonitostima, ali je zato pravo teologije da izabere onu filozofiju kojom će izraziti objavljenu istinu. Jer objavljena istina uvijek se objavljuje u ljudskoj riječi, a budući da je čovjek po naravi filozof, ona se izriče i filozofskim rječnikom.

Sama, pak, objava tiče se ne samo vidljivog svijeta (*fysis*, *nature* ili *prirode*), nego uvijek i onog ta meta ta *fysika* (barem stavljajući vidljivo u odnos prema), te je prijeko potrebna metafizika kako bi govor Objave uopće mogao pristupiti

intellectusu. Zato ga ona stalno traži (*quaerens*). Bolje rečeno, objava se već uvijek služi njime, jer se inače ne bi mogla ni dogoditi ni prepoznati kao novost da se već s njime nije nekako usporedila u njega ulazeći i nadilazeći ga. Zato najprije sam *intellectus* mora postati svjestan sebe i svojih mogućnosti kako bi se mogao što više domoći objave i kako bi se ona što bolje mogla u njega utjeloviti i preko njega prelijevati.

Budući da se filozofija i metafizika, kao najveći izraz mogućnosti razuma vrhuni u govoru o Bogu, filozofija je o Bogu veoma važna za razumijevanje objave ili teologiju relevantu.

Enciklika nas »sokoli« da ne izgubimo povjerenje u ljudski razum i um koji se ne smije zadovoljiti s malim ciljevima jer ga drži sposobnim izraziti čak božansku i transcendentnu zbilju, barem na općenit način (br. 84). Isto se tako filozof ne bi morao odricati analognog govora, jer je on bremenit značenjem. Zapravo je on jedino moguć kad je riječ o Bogu te je stoga izvrsno sredstvo u prevladavanju krize u kojoj se, prema enciklici, nalazi današnja filozofija, koja, navodno, opjevava razbijenost, djelomičnost, bačenost i izgubljenosti kao u osvetu prema staroj harmoniji, hijerarhiji, utemeljenosti i smislu. Iako moderna filozofija iskazuje nepovjerenje u ljudski razum ne odriče joj se svaka zasluga, napose ne u razotkrivanju strukture govora, mišljenja kao i smisla nazočnog u jeziku (usp. br. 84).

Što se tiče filozofije o Bogu, njoj bi zadaća bila da iznađe prikladna polazišta koja nekako upućuju na Apsolutno i Transcendentno, na kraju krajeva na Boga. No, enciklika nije sasvim određena kad je riječ o polazištima, a pogotovo se čuva da ne bi upotrijebila riječ dokaz kad je riječ o spoznaji i govoru o Bogu.

Što se samog iskustva tiče, u devetom se broju tvrdi da se filozofska spoznaja opire na sjetilne zamjedbe, što se, čini se, poistovjećuju s iskustvom i da se ona služi samo svjetlom razuma te se zajedno sa znanostima kreće unutar naravnog uma.

U 17. broju pak riječ »iskustvo« zadobiva posve drugo, prošireno značenje – nije ono više samo sjetilno. »Žudnja za spoznajom tako je velika i u sebi nosi takvu dinamičku snagu da ljudski duh, premda je svjestan granice koju nije kadar prijeći ipak teži prema beskonačnom bogatstvu koje leži preko nje, jer opaža da se u njemu krije odgovor sukladan bilo kojem pitanju na koje dosad nije odgovoreno.« Ono »svjestan granice« razumije se da ima iskustvo granice, to jest njegova spoznajna sposobnost ili mogućnost određena je granicom i on je toga svjestan.

Ali, evo, nešto čudno: premda ima iskustvo granice, ima iskustvo i težnje za onim što leži »preko« nje. Mogli bismo kazati da se i u enciklici na tom mjestu riječi »iskustvo« daje i novo značenje (valjda da imamo iskustvo onda kad nam je spoznajna moć određena zbiljom). Možda se i riječ »iskustvo« ima razumjeti u duhu preporučene nam analogije. Dakle, ni ono se ne smije shvatiti sasvim jednoznačno kao što se ni biće isto tako ne smije shvatiti samo na jedan način.

Kad je riječ o iskustvu, ne možemo preskočiti ni 26. broj u kojem se govori o teškom pitanju smisla zla: »Svakodnevno iskustvo boli, bilo vlastite bilo drugih, kao i spoznaja tolikih slučajeva koji se u svjetlu razuma čine neobjašnjivima, dostatni su da tako dramatično pitanje o smislu života ne možemo zaobići.« Naravno da se iskustvo boli ne odnosi samo na fizičku bol te se stoga ne može reći da se ono svodi samo na kantovsko takozvano »moguće« ili sjetilno iskustvo. To potvrđuje i govor o osobnim uvjerenjima i iskustvima u 27. broju, kao i u 29. gdje se govori o iskustvu podudarnosti temeljnih odgovora drugih s vlastitima, kao i u 31. gdje se govori o iskustvu s istinama. A, znamo, da utvrđivanje istine nikako nije samo u moći sjetila.

Plodnost se, pak, iskustva pokazuje u svetog Augustina. O njemu se veli: »Ojačan vlastitim životnim djelima i poduprt duhom svetosti, mogao je on u svoje opise uplesti bezbrojne sadržaje koji su, jer su uzimali u obzir iskustvo, dali naslutiti budući razvitak nekih filozofijskih naučavanja.« Kad se govori o nihilizmu, onda se iskustvo odnosi na ono »nestalno i privremeno« (br. 46).

Nikako nisu bezvrijedni uvidi ni onih koji su se dali na to da prošire razmak između vjere i razuma ili posreduju »odvajanje vjere od filozofijskog razuma«. Kod njih nalaze »dragocjene klice misli koje pomažu da se otkrije put istine ako se iznutra pretresu i obrade u pravom duhu i srcu«. Te »klice mišljenja mogu se naći, primjerice, u temeljitim razjašnjenjima o opažanju i iskustvu, o imaginaciji, o iracionalnom, o osobnosti, o intersubjektivnosti, o slobodi i dobrima, o vremenu i povijesti« (br. 48). Ali isto tako i vjera bez razuma u opasnosti je da »ne bude sveopća ponuda« (isto). Dragocjenim se pak drži srednjovjekovno »iskustvo« sklada između studija filozofije i teologije.

U 67. broju izričito se spominje naša tema: »Neka se razmisli, primjerice, o naravnoj spoznaji Boga, o mogućnosti razlikovanja božanske objave od drugih pojava ili o priznanju njezine vjerodostojnosti, o ljudskom jeziku koji može, na prikladan i istinit način, govoriti i o onim stvarima koje nadilaze ljudsko iskustvo. Te istine svakoga navode da prizna postojanje nekoga puta koji je zaista priprava za vjeru, koji može završiti u prihvaćanju objave, a da ne skrene od vlastitih načela i vlastite autonomije.« Ljudsko iskustvo se, naravno, ni tu ne mora poistovjetiti samo sa sjetilnim, pogotovo ne ono iz broja 70. gdje se uzimaju u obzir različite kulture ukorijenjene u ljudskoj naravi. »One sa sobom nose svjedočanstvo onoga otvaranja prema univerzalnosti i transcenciji koje je svojstveno čovjeku«, a time što se odnose na vrijednosti, uključno upućuju na Boga kao konačnog utemeljenja svega vrijednoga. Iskustvo susreta s kulturama ima implikacija i za filozofiju i teologiju. U tom se kontekstu posebno spominje indijska kultura koja na svoj način teži prema apsolutnim vrijednostima.

4. Polazište u užem smislu

Što se tiče polazišta od prirode prema Bogu, u 19. se broju, zapravo (u enciklici koja iskazuje želju da bude shvaćena i prihvaćena kao tolerantna), donekle osuđuje svakoga koji sredstvima svoga razuma i uma ne dopire do spoznaje Stvoritelja. Izričito se navodi posljedak iz biblijskih tekstova te se kaže: »Ako čovjek sad ne može svojim razumom doprijeti dotle da spozna Boga kao Stvoritelja svega, to ne treba toliko pripisati manjkavom sredstvu, koliko radije zapreci koju su postavili njegova slobodna volja i vlastiti grijesi.« To se izvodi napose iz Knjige mudrosti 7,17: »On mi je podario istinsku znanost o svemu što jest, naučio me sustavu svijeta i svojstvima počela (...)« i 13,5: »Jer prema veličini i ljepoti stvorova možemo, po sličnosti, razmišljati o njihovom Tvorcu.« Jednom riječju, od prirode do Boga jedan je korak jer je priroda čudesna »knjiga« u kojoj se Bog objavljuje.

Put prema Bogu vodi preko »slučajnih stvari« (br. 24) da bi se razum potom uputio u beskonačno. U broju 22. prepoznaje se klasična tomistička struktura razmišljanja, a utemeljena na Rim 1,20 da »oči duha« mogu preko stvorenih stvari doprijeti do spoznaje Boga. »On sam, naime, pomoću stvorenja čini da ljudski razum uvidi njegovu 'moć' i 'blaženstvo'«. Tako je čovjek sposoban razmišljajući o osjetninama doprijeti do uzroka »koji leži u temelju svih osjetilnih stvari«, ali u tome se skriva i jedna druga refleksija usmjerena prema samom čovjeku i njegovoj mogućnosti i potrebi da uopće propituje osjetilno.

Upravo o tome enciklika govori premalo i nejasno. Ona je nekako odraz povijesti u kojoj su se katolički filozofi u dokazivanju Božje opstojnosti bojali poći od nutarnjeg iskustva, a pogotovo su se bojali uspoređivati Božje djelovanje s ljudskim imanentnim djelovanjem da ne bi zapali u panteizam.

Tako se spominje (br. 17) velika žudnja za spoznajom u ljudskom duhu, (br. 24) žarka čežnja za Bogom koja je posijana u ljudsko srce te žeda za istinom također kao usađena u ljudsko srce.

To bi, zapravo, moglo biti drugo polazište koje bi bilo velika zadaća filozofije o Bogu. Valjalo bi ga istražiti, osloboditi ga od subjektivnosti te na osnovi toga stvoriti općevaljane zaključke. Nije dostatno nabrajati težnju za istinom, ljepotom, doživljaj bezuvjetnog karaktera čudoredne obveze i vrednote u slobodi, svijest bezuvjetnosti bitka, spiritualnost i duhovno čovjekovo središte, nego svemu tome valja naći nosivi temelj, zapravo metafizičku dimenziju danoga ili na bilo koji način upoznatoga. Pretpostavlja se da je ljudski razum sposoban izraziti božansku i transcendentnu zbilju na općevaljan način, pri tome ne zaboravivši filozofiju o bitku.

Čak se spominje i Anselmov dokaz, ali ne toliko da bi ga se ozakonilo nego da bi se istaknula Božja transcencija. Boga se ima pojmiti, ako se tako smije kazati, većim nego se može zamisliti, a ne samo prema poznatijoj formuli iz *Proslogiona* 2, naime, da se od njega ništa veće ne može pomisliti.

5. Zaključak

U enciklici *Fides et ratio* nećemo naći izrađenu filozofiju o Bogu nego više, mogli bismo reći, nagovor na istraživanje, proistekao iz uvjerenja da se Bog dade naći i da je čovjek svojim spoznavalima za to sposoban. Istodobno, na teoretskom planu, čovjek mora znati da je Bog uvijek veći, a na praktičnom, pak, planu ne smije se zavaravati tako da bi preglasio svoju autonomiju. Čovjeku se priznaje sloboda istraživanja, jer ga srce vuče Bogu, ali volja, budući da čovjek sam sa sobom raspolaže (iako je volja autonomna na uvjetovan a ne na bezuvjetan način), ipak može uvijek uskratiti svoj pristanak na rezultate razumskog istraživanja.

Zadaća je današnjih filozofa pronaći najprikladnija polazišta u razgovoru s kulturama, civilizacijama, umjetnosti, znanosti, mudročću i filozofijom, cjelokupnim ljudskim obzorom te pronaći ukaze na transcendenciju, a zatim ukorijeniti sve iskustvo u zadnjem temelju sve zbilje kao i iskustva određena tom istom zbiljom. To je naporan i odgovoran posao, a mogu ga izvesti ljudi smirena i otvorena duha koji u sebi ne gase ni jednu iskrnu transcendencije, a koji su strpljivi s dugim misaonim i apstraktnim nizovima ustrajati do kraja, naravno, nikada se ne prestavši napajati na iskustvu. Jer čim se napusti veza s iskustvom zbilje upada se u jalove spekulacije za koje je upitno mogu li uopće biti istinske misli. Jer misao, ipak, da bi bila misao, mora biti misao o nečem. Zato, tko se, zbilja, zaklinje na zbilju, neka joj ostane i vjeran, to jest neka ima povjerenja u nju da nije apsurdna. Zbilja ne može biti prijevara upravo zato jer je zbilja a ne imitacija. A i imitacija mora opet biti imitacija nečega. Znači zbiljska je kao imitacija. Čovjek se ne može riješiti zbilje pa makar upao i u najprazniju misao koja je uopće zamisliva. I u praznome odjekuje punina. Prazno je prazno jer vapije za ispunjenjem.

Enciklikom *Fides et ratio* nije izraženo samo uvjerenje da se vjera i razum potpomažu na putu traženja i promatranja istine, nego je još više istaknuto da se ljudski duh ne može oglušiti pobudama koje ga upućuju da se probije do zadnje tajne pa makar ona pred naravnim razumom i dalje ostala Tajnom. Autor Ivan Pavao II. misli, kao i sv. Toma, da se ta ista Tajna razotkriva kao osoba, a koju svi ljudi zovu Bogom.

Ova je enciklika zapravo veoma optimistična. Autora nije strah od ljudskih mogućnosti nego se istinski raduje rasponu ljudskog duha i uvjeren je da će i filozofi pripomoći da čovječanstvo ne samo ne živi u zabludi nego da će se radovati spoznavanju istine i životu po njoj. Zato je enciklika *Fides et ratio* pravi nagovor na filozofiju. Jedva da će je itko prezreti komu je stalo do istine.

FIDES ET RATIO – CONSEQUENCES FOR THE PHILOSOPHY ON GOD

Nikola STANKOVIĆ

Summary

The author investigates the encyclical Fides et ratio under the prism of the consequences for the philosophy on God. He holds that the encyclical opens up to a wide spectre of human experiences and attempts to put relevant starting points in themes on the road to the cognitive ascent to God. In some parts though it seems that the encyclical has remained understated, but this must enhance philosophers to further research to reach the foundations of human dignity and particularity.